

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.14>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Берч В.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
ORCID: 0000-0002-3837-4724

Бєлов Д.М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-7168-9488

Бисага Ю.М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-8797-5665

Берч В.В., Бєлов Д.М., Бисага Ю.М. Конституційно-правові засади забезпечення незалежності судді Конституційного Суду України.

Визначено, незалежність суддів є однією з основоположних складових правової системи будь-якої демократичної країни. У контексті правової системи України, конституційно-правові засади гарантування незалежності суддів, зокрема суддів Конституційного Суду, представляють собою ключовий елемент правової структури, який забезпечує стабільність правопорядку, дотримання прав людини та розвиток правової держави.

Підкреслено, гарантії незалежності судів загальної юрисдикції та органів конституційного правосуддя відіграють критичну роль у забезпеченні правової стабільності та захисті суддів від політичних чи зовнішніх впливів. Незалежність суддів у виконанні їхніх функцій є ключовою в аспекті дотримання принципів верховенства права та справедливості. Тому важливо забезпечити ефективний механізм захисту цієї незалежності від будь-яких тисків чи впливу ззовні, незалежно від сфери судочинства.

Встановлено, одним з потенційних недоліків, пов'язаних із висловленням окремої думки судді Конституційного Суду, може бути розмиття чіткості ухваленого рішення. Окремі думки викликають значний інтерес серед науковців та практикуючих юристів, а тексти окремих думок часто використовуються у навчальному процесі юридичних вишів та привертають увагу самих суддів Конституційного Суду України під час розгляду подібних справ. Оскільки ці документи містять доктринальні погляди на різні аспекти справ, які розглядалися у Конституційному Суді України, вони стають об'єктом уваги для додаткового аналізу та розгляду.

Зауважено, забезпечення незалежності суддів Конституційного Суду України базується на комплексній системі конституційно-правових гарантій, що має на меті забезпечити їхню незалежність у вирішенні важливих конституційних питань та збереження принципів правової держави в Україні.

Встановлено, Україна, як учасник міжнародних договорів та організацій, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у галузі правосуддя та гарантування незалежності суддівства. Від-

повідно до цього, засоби захисту прав суддів Конституційного Суду розробляються й адаптуються до міжнародних нормативних документів.

Ключові слова: конституційний контроль, демократія, конституціоналізм, незалежність, суддя Конституційного Суду України, окрема думка.

Berch V.V., Byelov D.M., Bysaga Yu.M. Constitutional and legal principles of ensuring the independence of judges of the Constitutional Court of Ukraine.

The independence of judges constitutes one of the fundamental components of the legal system in any democratic country. Within the legal framework of Ukraine, the constitutional and legal principles guaranteeing the independence of judges, specifically those of the Constitutional Court, represent a key element of the legal structure ensuring the stability of the rule of law, the protection of human rights, and the development of the rule-of-law state.

It is emphasized that the guarantees of the independence of courts of general jurisdiction and bodies of constitutional justice play a critical role in ensuring legal stability and protecting judges from political or external influences. The independence of judges in performing their functions is crucial in upholding the principles of the rule of law and justice. Therefore, it is vital to ensure an effective mechanism to safeguard this independence from any external pressure or influence, regardless of the sphere of jurisdiction.

It has been identified that one potential drawback associated with expressing a separate opinion of a judge of the Constitutional Court could be the blurring of the clarity of the adopted decision. Separate opinions generate significant interest among scholars and practicing lawyers, with the texts of such opinions often utilized in the educational process of legal institutions and drawing attention from judges of the Constitutional Court of Ukraine during the consideration of similar cases. As these documents contain doctrinal views on various aspects of cases reviewed by the Constitutional Court of Ukraine, they become the subject of additional analysis and consideration.

It is noted that ensuring the independence of judges of the Constitutional Court of Ukraine is based on a comprehensive system of constitutional and legal guarantees aimed at ensuring their independence in resolving important constitutional issues and preserving the principles of the rule-of-law state in Ukraine.

Moreover, Ukraine, as a participant in international treaties and organizations, is obliged to adhere to international standards in the field of justice and guaranteeing judicial independence. Consequently, means of protecting the rights of judges of the Constitutional Court are developed and adapted to international normative documents.

Key words: constitutional control, democracy, constitutionalism, independence, judge of the Constitutional Court of Ukraine, separate opinion.

Постановка проблеми. Під час впровадження конституційного судового контролю політичні опоненти укладали домовленості, які гарантували б створення умов для адекватного захисту конституційних суддів від політичних тисків у майбутньому. Часто це відбувалося в періоди глибоких криз, коли країна потребувала нетрадиційних підходів для виходу з нестабільної ситуації. У такі часи конституційні суди сприймалися політиками як перешкода на шляху до встановлення авторитарної влади під прикриттям демократії [1].

Незалежність суддів є однією з основоположних складових правової системи будь-якої демократичної країни. У контексті правової системи України, конституційно-правові засади гарантування незалежності суддів, зокрема суддів Конституційного Суду, представляють собою ключовий елемент правової структури, який забезпечує стабільність правопорядку, дотримання прав людини та розвиток правової держави.

У світлі важливості та значущості Конституційного Суду як єдиного органу конституційної юрисдикції дослідження та розуміння конституційно-правових засад, що забезпечують незалежність суддів Конституційного Суду України, має важливе значення як для академічного середовища, так і для судової практики.

Стан опрацювання. Досліджувана проблематика була предметом наукового аналізу таких учених як: Ю. Бисага, Д. Белов, О. Верещакін, Л. Лилак, О. Намясенко, І. Сліденко, О. Совгиря, М. Тесленко, Г. Христова, Т. Цимбалістий, В. Шаповал, О. Щербанюк та ін.

Метою статті є дослідження конституційно-правових засад забезпечення незалежності судді Конституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є той факт, що обсяг гарантій та ефективного судового захисту суддів повинен оцінюватися на основі стандартів незалежності суддів. Так, до прикладу, у вироку у справі «Реверон Трухільйо проти Венесуели» (*Reveryn Trujillo v. Venezuela*), Суд підкреслив, що судді, у відмінну від інших державних службовців, мають особливі гарантії через необхідність забезпечення незалежності судової влади, яку Суд розглядає як «критичний аспект судового функціонування». Суд також наголосив, що однією з ключових мет розділення влади є забезпечення незалежності суддів. Основна мета цього захисту полягає в тому, щоб судова система загалом, а також окремі судді, не піддавалися незаслуженим обмеженням з боку органів, які не мають судової компетенції, чи навіть інших суддів, які виконують функції нагляду або розгляду справ. Згідно з практикою цього Суду, Європейського Суду з прав людини та Основних принципів Організації Об'єднаних Націй стосовно незалежності судових органів, з принципу незалежності судової влади випливають певні гарантії, такі як належний порядок призначення, гарантований термін перебування на посаді та захист від зовнішнього тиску[2].

Принцип незалежності суддів серед іншого закріплений у Резолюції 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, відомій як Бангалорські принципи діяльності суддів. Цей документ визначає незалежність як головну цінність, на якій ґрунтується будь-яке судочинство. Він встановлює, що суддя повинен захищати гарантії виконання професійних обов'язків та сприяти їх підтримці та зміцненню для збереження та зміцнення незалежності судових органів. Також суддя має дотримуватися високих стандартів поведінки, щоб підвищити довіру громадськості до судових органів, що є критичним для забезпечення незалежності судової влади [3].

Згідно з положеннями Додатку до «Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» від 17 листопада 2010 року зовнішня незалежність суддів не є привілеєм чи перевагою, наданою для задоволення особистих інтересів суддів, а надається в інтересах верховенства права та осіб, які мають право на об'єктивне судочинство [4].

Слід підкреслити, що гарантії незалежності судів загальної юрисдикції та їх суддів не є абсолютно ідентичними з гарантіями незалежності органів конституційного правосуддя та їх членів. Однак, щодо мети їхнього існування, якою є захист від впливу інших гілок влади та різних інституцій, вони у багатьох відношеннях мають спільні особливості [5]. Важливо зазначити, що обидва напрямки відіграють критичну роль у забезпеченні правової стабільності та захисті суддів від політичних чи зовнішніх впливів. Незалежність суддів у виконанні їхніх функцій є ключовою в аспекті дотримання принципів верховенства права та справедливості. Тому важливо забезпечити ефективний механізм захисту цієї незалежності від будь-яких тисків чи впливів ззовні, незалежно від сфери судочинства.

Незалежність Конституційного Суду України є важливою передумовою функціонування правової держави та здійснення ефективного конституційного правосуддя. Гарантії незалежності та недоторканності суддів Конституційного Суду України закріплені у Конституції та відповідних законах України. Будь-яке втручання у роботу судді Конституційного Суду України категорично заборонено. Без попередньої згоди самого Конституційного Суду України неможливо затримувати або тримати під вартою суддю Конституційного Суду до винесення судового рішення про його обвинувачення, за винятком випадків затримання під час або негайно після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддя Конституційного Суду України не може бути притягнутий до відповідальності за голосування чи висновки, за винятком випадків скоєння злочину або вчинення дисциплінарного проступку. Держава зобов'язана забезпечувати особисту безпеку суддів Конституційного Суду України та членів їх родини.

Подання для отримання згоди на затримання, утримання під вартою або арешт суддів Конституційного Суду може бути внесено Генеральним прокурором або представником, який здійснює повноваження від імені Генерального прокурора. Рішення про надання згоди на затримання, утримання під вартою або арешт суддів Конституційного Суду приймається Судом на спеціальному пленарному засіданні у формі постанови. Суддя Конституційного Суду не підлягає приводу або примусовому допровадженню до будь-якого органу чи установи, крім судових. У випадках затримання суддів за адміністративне порушення чи підозрою у вчиненні дій, що можуть стати підставою для кримінальної відповідальності, вони мають бути негайно звільнені після встановлення їх особи, за винятком випадків, коли Суд надав згоду на їх затримання у зв'язку з такими діями або якщо затримання сталося під час або негайно після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, при цьому Суд повинен бути негайно проінформований про затримання судді. Якщо виникають підозри про вчинення суддею

Конституційного Суду кримінального правопорушення, ці підозри повинні бути повідомлені Генеральному прокурору або особі, яка виконує його повноваження.

Закон «Про Конституційний Суд України», містить норми, які гарантують незалежність суддів Конституційного Суду – встановлює процедури призначення суддів, їх повноваження та гарантії, спрямовані на їх захист та безпеку.

Безпека суддів Конституційного Суду та членів їх сімей (батьків, чоловіка/дружини, дітей) є предметом особливої уваги та захисту з боку держави. Органи правопорядку здійснюють заходи для забезпечення безпеки суддів та їхніх сімейних членів за наявності відповідної заяви від судді. Дії, спрямовані на залякування суддів через загрози життю та здоров'ю, а також аналогічні загрози його сім'ї у зв'язку з його професійною діяльністю, мають своїм наслідком притягнення до відповідальності відповідно до закону.

Ще однією гарантією незалежності судді Конституційного Суду України є винагорода, що складається з основного посадового окладу та додаткових виплат, що визначаються на рівні, що становить стандарт для суддів Верховного Суду. Посадовий оклад суддів Конституційного Суду встановлюється на рівні посадового окладу суддів Верховного Суду. До врахування стажу роботи суддів, яке дає право на додаткову виплату за вислугу років, включається також досвід професійної діяльності у сфері права. Крім того, суддям Конституційного Суду, які обіймають посаду секретаря Колегії, нараховується щомісячна надбавка у розмірі 5% від посадового окладу судді; заступникові Голови Суду – 10% від посадового окладу судді; Голові Суду – 15% від посадового окладу судді. Суддя Конституційного Суду, який перейшов у відставку, отримує щомісячне довічне грошове утримання, яке становить 50% від суми винагороди судді Конституційного Суду. У випадку збільшення розміру винагороди судді Конституційного Суду, проводиться перерахунок щомісячного довічного грошового утримання, яке раніше було призначено судді у відставці. Перерахунок здійснюється на основі зміни суми винагороди судді з дня виникнення права на перерахунок. Щомісячне довічне грошове утримання судді у відставці виплачується незалежно від будь-яких доходів, які суддя отримав після виходу у відставку. Оплата утримання здійснюється органами Пенсійного фонду України за рахунок коштів Державного бюджету України. Судді Конституційного Суду, які не мають права на відставку та досягли пенсійного віку, встановленого законом, отримують пенсію на умовах, визначених законодавством України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Дуже часто судді конституційних судів розглядають окрему думку як гарантію незалежності. За словами судді Конституційного Суду Угорщини Імре Вореша, збереження особистої недоторканності судді є однією з ключових функцій, яку виконує окрема думка. Навіть якщо суддя розуміє, що його власна думка не має прямого законодавчого значення, він все ж вбачає важливість публічного висловлення своїх поглядів, щоб захистити свою особисту незалежність та гідність [6].

Одним з недоліків висловлення окремої думки судді Конституційного Суду може бути розмиття чіткості прийнятого рішення, оскільки основною метою прийняття рішення є надання точної відповіді на конкретне юридичне питання, а не спровокувати обговорення щодо різних можливих тлумачень права [7].

Мотивація окремої думки суддею може відрізнитися, залежно від того, чи він проголосував «за» чи «проти» ухвалення рішення. Ця відмінність допомагає класифікувати окремі думки на дві категорії: перша – ті, які загалом підтримують рішення суду, але містять незгоду з обґрунтуванням прийнятого рішення (коли суддя голосував «за»), і друга – ті, що виражають незгоду як з аргументами суду, так і з самим рішенням (коли суддя голосував «проти»). Першу категорію дослідники описують як окрему думку згоди, а другу – як окрему думку незгоди [8].

Окремі думки викликають значний інтерес серед науковців та практиків, оскільки вони є предметом досліджень у наукових статтях, дисертаціях, монографіях та інших наукових роботах, спрямованих на аналіз рішень Конституційного Суду України. Тексти окремих думок часто використовуються у навчальному процесі у юридичних вишах, а також переглядаються самими суддями Конституційного Суду України під час розгляду подібних справ. Оскільки ці документи містять доктринальні погляди на окремі аспекти справи, яка перебувала на розгляді Конституційного Суду України, вони стають об'єктом уваги для додаткового аналізу та розгляду [9].

Висновки. Забезпечення незалежності суддів Конституційного Суду України базується на комплексній системі конституційно-правових гарантій, що має на меті забезпечити їхню незалежність у вирішенні важливих конституційних питань та збереження принципів правової держави в Україні.

Україна, як учасник міжнародних договорів та організацій, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у галузі правосуддя та гарантування незалежності суддівства. Відповідно до цього, засоби захисту прав суддів Конституційного Суду розробляються й адаптуються до міжнародних нормативних документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Grimm D. A View from Europe: Courts under political pressure: Jurist and scholar Dieter Grimm LL.M. '65 speaks at Harvard Law School. URL: <https://today.law.harvard.edu/courts-underpolitical-pressure>.
2. Справа «Овчаренко та Колос проти України» (Заяви № 27276/15 і № 33692/15). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i56#Text.
3. Бангалорські принципи поведінки суддів. 2006. URL: http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article;jsessionid=FDBFB35CEA772BBA6DDE038AA3B87E38?art_id=48076&cat_id=46352.
4. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.
5. Бондаренко Б. Гарантії незалежності суддів Конституційного Суду України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3(4). С. 60–65.
6. Kelemen K. Dissenting Opinions in Constitutional Courts. *German Law Journal*. 2013. № 14(8). P. 1345–1371. URL: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php>
7. Hart D. Why we allow dissents by our judges. URL: <http://ukhumanrightsblog.com/2012/10/14/why-we-allowdissent-by-our-judges>.
8. Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. *Juridica International*. 2003. № VIII. P. 162–172.
9. Слінько Т.М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 53–59.
10. Белов Д.М., Бисага Ю.М., Берч В.В., Внесення змін до конституції: загальнотеоретичний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2023. С. 682–687.
11. Бисага Ю.М., Берч В.В., Белов Д.М. Конституційна скарга – механізм захисту конституційних прав громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2023. С. 700–705.
12. Белов Д.М., Бисага Ю.М., Берч В.В. Роль та місце конституційної скарги в системі захисту конституційних прав та свобод. *Наукові перспективи*. 2023. № 11(41). 2023. С. 777–787.